

Oversigter

PARTIDANNELSEN I DEN SENE ROMERSKE REPUBLIK

AF

JENS ERIK SKYDSGAARD

I LØBET af dette århundrede har opfattelsen af romersk partidannelse og dermed romersk partipolitik været genstand for et meget intensivt studium. Det er ikke overdrevent at hævde, at vor opfattelse af den romerske republik og dens omformning til kejserrige nu er principielt anderledes end ved århundredskiftet. Dette er baggrunden for nedenstående forsøg på at skitsere den udvikling, der er sket, idet det dog må understreges, at der kun er tale om en oversigt, der i *grove træk* omtaler en del af de hovedværker, der i dag synes at være om ikke milepæle så dog kilometersten i forskningshistorien.

Det er næppe urigtigt at hævde, at den ældre forsknings opfattelse på godt og ondt var domineret af *Theodor Mommsens* »Römische Geschichte«, hvis første udgave kom i årene 1854–1856 og omfattede perioden til og med Caesar (bd. I–III). Det er imidlertid ofte fremhævet, at Mommsen som så mange engagerede historieskrivere førte en stor del af sin egen tids politiske problematik med sig. Ikke mindst den strid mellem *optimates* og *populares*, der kendetegner tiden mellem Gracchernes reformer og Caesars diktatur, minder hos Mommsen om striden mellem konservative og liberale i forfatterens samtid. Mommsen bekæmper sine egne konservative modstandere, når han skildrer denne tid, og er langt fra den tilstand af uengagement, som ofte – siden Tacitus – er blevet fremhævet som en af historieskriverens vigtigste forudsætninger. I mange måder kan man sige, at Mommsen »holdt med« *populares*, og han så i Caesars person en redning fra et konservativt styre, som han selv hadede.¹ Skønt Mommsen senere skrev et bd. V om de romerske provinser, ud-

¹ En oversigt over den ældre forskning før Mommsen findes i Pauly-Wissowas *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* bd. 18,1, sp. 775 ff. (artikel »*optimates*«).

kom bd. IV om kejserriget aldrig. Dette gav anledning til megen forundring og forventning i samtiden, og følgende citat fra professor Ussings erindringer kan give et indtryk heraf, samtidig med at det ganske godt karakteriserer den noget bidske slesvigholstener og danskerhader Mommsen. Ussing var i Tyskland i året 1886 og traf Mommsen ved universitetsjubilæet i Heidelberg. Han refererer følgende replikskifte: »Jeg spurgte ham nu, om vi ikke snart kunde vente det manglende 4. Bind. »Nein«, svarede han, »der kommt nicht. Das kann Jedermann thun; das können Sie thun«. Det skulle være en Kompliment.«²

Navnlig Mommsens elever arbejdede med en ret fast opfattelse af et romersk topartisystem, der i mange måder tolkedes i analogi med samtiden. Normgivende var dog stadig Mommsens eget værk, og sjældent har nogen enkelt mand i den grad præget en forskning i flere generationer. Endnu i den aldrende *Eduard Meyers* »Cäsars Monarchie und das Principat des Pompejus« fra 1918 finder vi topartitanken gennemført, selvom forfatteren – måske også under påvirkning af sin samtids begivenheder – tager sit udgangspunkt i den revolutionære situation. Han mener, at den romerske forfatning, der jo var en bystatsforfatning, ikke egnede sig til at styre et verdensrige, samt at den heller ikke *accepteredes* som gældende forfatning af store dele af indbyggerne i den italiske enhedsstat, der var opstået, da hele Italien efter forbundsfællekrigen havde fået romersk borgerret. Påvirkning fra dette værk ser man tydeligt i en af Adam Afzelius' tidligste studier »Pompeius og hans Modstandere 66–62 f. Kr.« (1930).³ Her finder vi anvendt betegnelser som »regeringsmagten«, »det oligarkiske parti«, »folkepartiets kandidater« o. a. – ganske som hos Eduard Meyer. På dette tidspunkt var imidlertid en ganske ny tolkning undervejs.

Normalt – og sikkert ikke med urette – anføres *Matthias Gelzer* som foregangsmanden for den nye opfattelse. Grundlæggende er hans artikler »Die Nobilität der römischen Republik« (1912) og »Die Nobilität der römischen Kaiserzeit« (1915)⁴ samt de berømte biografier af Caesar (1921) og Pompejus (1949). Gelzer opfattede begrebet »nobilitet« som betegnelsen for senatets øverste lag, den egentlige romerske herskerklasse, som bogstavelig talt var født til at beklæde consulatet. For at forstå den enorme koncentration af indflydelse og prestige, som gjorde det muligt at bevare statens øverste embeder som et privilegium for ret få familier, må man antage, at denne overklasse havde en magt, som ikke fremgår umiddelbart af den romerske forfatnings organer. Det er især denne ikke-forfatningsmæssige indflydelse, den nyere forskning har

² J. L. Ussing (1820–1905): Af mit Levned, s. 55.

³ Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning nr. 156.

⁴ I tidsskriftet *Hermes* bd. 50, 1915. Begge afhandlinger findes i hans »Kleine Schriften« I–III, 1962 ff.

beskæftiget sig med. Den afspejler sig i den romerske patronus' forhold til hans cliens.

I den ældste romerske republik er begrebet clientela udmærket kendt og synes ret fast afgrænset. Blandt andet nævnes det i de tolv tavlers lov. Clientes udgjorde ved siden af patricii og plebs en selvstændig stand. Stænderkampene udkæmpedes mellem på den ene side patricii med deres clientes og på den anden side plebs, men den eksakte forskel mellem patriciere og plebejere er som bekendt et omstridt spørgsmål, som her ikke skal berøres.⁵ Fra omkring år 300 hører vi imidlertid ikke mere om clientes som afhængige af patricierne, og den traditionelle opfattelse har været, at clienterne som stand gik op i plebs, da stænderkampene døde ud med plebejernes fuldstændige ligeberettigelse. Når vi i senrepublikanske og kejsertidens kilder finder betegnelsen clientes om de personer, der gjorde fornemme folk deres opvartning og fulgte dem til forum, opfattede den ældre forskning dette som en nydannelse og noget rent udvortes. A. B. Drachmann kunne i sin »Romerske Statsforfatning« fra 1903 skrive: »Det er et frit underordningsforhold, hvori en ubemidlet stiller sig til en rig og mægtig mand«. Det nye ved Gelzers opfattelse er, at han antager, at clientela-forholdet er langt mere udbredt end tidligere antaget, samt at det har langt videre politisk rækkevidde. Patronus hjælper cliens økonomisk og juridisk, mens cliens er forpligtet til at støtte patronus politisk. Imellem de enkelte nobiles, der rådede over uhyre mængder af clientstemmer, sluttedes politisk forbund – amicitia – og ved således at danne »valgforbund« kunne nobiliteten sikre valg af de ønskede kandidater.

Herhjemme var *Hartwig Frisch* den første, der indførte denne fortolkning af den politiske kamp i Rom, først i »Europas Kulturhistorie« 1928 og senere i »Ciceros kamp for Republikken« fra 1942. Derimod er det *Adam Afzelius*, der afgørende har bevist, at Gelzers opfattelse af nobilitas er rigtig. I sin uhyre grundige disputats fra 1935 »Den romerske Nobilitets Omfang«, viser han, at alene nobiles i den senere republik er consuler eller efterkommere af consuler. Det at opnå dette embede forlenede en mand med en sådan prestige, at den automatisk nedarvedes til hans efterkommere og var en anbefaling i sig selv, når disse søgte et embede. Nobiliteten udgjorde således en lille overklasse inden for senatorstanden, og den så med udpræget modvilje på folk som Marius og Cicero, homines novi, der ikke havde en anerække af consuler at vise tilbage til. Dette var ganske vist også Gelzers opfattelse, men det afgørende bevis for tesens rigtighed gav først Afzelius.

Forskningen har siden Gelzer i stigende grad interesseret sig for forholdet mellem cliens og patronus og de konsekvenser, denne nyvurde-

⁵ Se f. eks. Ernst Meyer: *Römischer Staat und Staatsgedanke*², 1961, s. 29 ff.

ring har for forståelsen af det politiske liv. For mig at se har især tre forskningsgrene hver på sit felt bidraget til den opfattelse, der nu kan siges at være dominerende.

Inden for den *klassiske filologi* har der været en udtalt interesse for en meget bredt funderet definition af en række ord og begreber, der fremtræder næsten som termini technici. To store artikler af *Richard Heinze* har her været normgivende, »Auctoritas« (1925) og »Fides« (1929).⁶ Ordene studeres ikke rent leksikalt, men snarere i deres fulde relation til beslægtede begreber og dermed hele den romerske kultur. Derved får man en langt fyldigere forståelse af deres valeur. *Auctoritas*, der sprogligt er afledt af verbet *augeo*, fremtræder som et specifikt romersk begreb, og den person, der besidder *auctoritas*, har i kraft af sine fremragende egenskaber og sin slægt ret og pligt til at regere og råde og derved forøge både sin og det romerske folks magt. *Auctoritas* modsvares hos andre af *fides*, der både er den aktive loyalitet mod den, der har *auctoritas*, og det passive forhold at man står under dennes beskyttelse, »in fide alicujus esse«. Disse begreber finder anvendelse såvel i religiøs og juridisk som politisk sfære og er helt fundamentale for forståelsen af romersk livsholdning og moral.⁷

Prosopografien har navnlig fået et vældigt opsving gennem Pauly-Wissowas »Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft«, der påbegyndtes i 1893 og endnu ikke er bragt til afslutning. Værket har ganske sprængt de normale rammer for en encyklopædi, idet de enkelte artikler har udviklet sig til en række monografier i leksikonstil, men her er samlet et umådeligt materiale. For prosopografien har dette medført, at praktisk taget hver eneste oplysning om enkeltpersoner er samlet og let tilgængelig. Intensive studier inden for det romerske slægtssamfund har her ført til overbevisende resultater. Navnlig er *Friedrich Münzers* indsats banebrydende, idet en række værdifulde biografier er forfattet af ham, ligesom han samlede sin opfattelse i afhandlingen »Römische Adelsfamilien und Adelsparteien« fra 1919. Münzer slutter sig til Gelzers opfattelse af begrebet nobilitet og undersøger især konsulernes slægts- og venskabsforbindelser. Ægteskaber, adoptioner og andre privatretlige fænomener afslører ofte et politisk samarbejde mellem de enkelte gentes, der ad den vej søger at sikre sig så mange embeder som muligt, især naturligvis consulatet. En sådan gruppering af slægter kalder Münzer »Adelspartei«. Konstellationerne kan skifte, men førende slægter står ofte sammen i århundreder. Den egentlige politiske kamp foregår derved

⁶ Oprindeligt publiceret i *Hermes* bd. 60 og 64, nu optaget i »Vom Geist des Römertums«³, 1960.

⁷ Et bredt udsnit af denne forskningsgren søges nu udgivet af Wissenschaftliche Buchgesellschaft under titlen »Römische Wertbegriffe« (*Wege der Forschung* Bd. XXXIV).

i selve senatet mellem sådanne grupper af hinanden nærtstående senatorer, og det er karakteristisk for Münzers bog, at hans Sachverzeichniss *ikke* indeholder ord som »comitia« eller »Volksversammlung«, men nok »Gastfreundschaft« og »Leichenfeiern«.

Økonomisk og social historie forstået som forsøget på ikke at skildre »konger og krige«, men samspillet mellem de forskellige befolkningslag, derunder ikke mindst de klasser, som i den ældre historieskrivning havde mindre interesse, er som bekendt et forholdsvis moderne fænomen, men til gengæld dyrket med stor flid også inden for den romerske historie. Erindres må blot, at man her har at gøre med en periode, hvor man mangler næsten alt, hvad der blot ligner statistisk materiale, hvorfor en række resultater altid vil være meget omdiskuterede. De førende forskere er her *Tenney Frank* (*An Economic History of Rome*, 1920) og *M. Rostovtzeff* (*A Social and Economic History of the Roman Empire*, 1926). Skønt uenige i mange detaljer er de to forfattere dog enige om i nogen grad at ændre den ældre historieskrivnings billede af det store og uordnede, arbejdsløse romerske folk, der levede af almisser. Handel og håndværk centraliseredes aldrig – i alle fald ikke i detailledet – og den romerske plebs bestod netop i høj grad af småhandlende og håndværkere samt den ikke talmæssigt definerbare arbejdsløse gruppe. Karakteristisk for den romerske politik er imidlertid, at disse klasser i borgerkrigstiden fra Graccherne til Caesars diktatur *ikke* optræder som en politisk organiseret masse. Egentlig socialisme i moderne forstand er et ukendt fænomen, men ved at bejle til disse klassers stemmer ved et politisk initiativ kunne medlemmerne af nobileteten binde dem til sig politisk og gøre dem til deres klienter. Selv tog de lavere klasser øjensynlig ikke politisk initiativ eller forsøgte en revolution.

Det blev ikke Rostovtzeff selv, der drog de politiske konsekvenser af den økonomisk-sociale histories resultater. I hans kortfattede »History of the Ancient World« II fra 1927 arbejdes stadigvæk med et topartsystem, samtidig med at clientelasamfundet søges indpasset i billedet. Først med to afgørende værker fra 1930'erne åbnedes vejen for en virkelig nytolkning af de politiske grupper i Rom. Begge værker har som hovedformål at skildre baggrunden for det augustæiske principat, og som det vil fremgå af nedenstående, er forfatterne i ikke uvæsentlig grad inspireret af deres samtids begivenheder.

Tyskeren *Anton von Premerstein* var i 1927 medudgiver af det såkaldte Monumentum Antiochenum,⁸ hvorved mange forbedrede læsemåder kunne optages i Res Gestae Divi Augusti (tidligere almindeligvis kaldet Monumentum Ancyranum). Den mest betydningsfulde ændring er i kap. 34, hvor Ankaraindskriftens latinske tekst havde en lakune, som

⁸ W. Ramsay u. A. v. Premerstein: Monumentum Antiochenum, Klio Beiheft 19, 1927.

Mommsen udfyldte på grundlag af den græske oversættelse: »Post id tempus praestiti omnibus dignitate, potestatis autem nihilo amplius habui quam qui fuerunt mihi quoque in magistratu conlegae«. Von Premerstein kunne nu i stedet for *dignitate* læse *auctoritate*, og dermed var vejen åben for en ny fortolkning af Augustus og hans principat, idet ordet *auctoritas* – efter Heinzes fortolkning – jo er terminus technicus i forholdet mellem *cliens* og *patronus*. Von Premersteins store monografi »Vom Werden und Wesen des Prinzipats« blev i 1937 udgivet af en elev,⁹ og heri begrundes en helt ny opfattelse af det romerske principat som ikke i første række baseret på den republikanske forfatning – *res publica restituta* – men på et personligt *clientela*, der så at sige omfattede hele det romerske folk. *Princeps* er en »Gefolgschaftsführer«, og hans vigtigste beføjelser hviler på hans *auctoritas*, som overdrages ham ved en edsafleggelse, hvor folket sværger ham troskab.

Afhandlingen er i høj grad af systematisk karakter. Skønt hovedvægten ligger på en fortolkning af Augustus' egen stilling, benyttes til belysning heraf også kilder, der med nogen ret kan hævdes kun at udsige noget om principatets senere faser. Derimod har englænderen *Ronald Syme* i meget høj grad blik for den dynamik, der ligger i den øjeblikkelige historiske situation. Hans klassiske værk »The Roman Revolution« udkom i 1939 og er en fremadskridende beretning om Gajus Octavius-Octavianus-Augustus og hans gradvise magtovertagelse indtil år 23 f. Kr. I bogens sidste trediedel koncentrerer opmærksomheden om det augustæiske styre efter dette vendepunkt.

Symes hovedinteresse ligger ikke i begivenhedernes hovedpersoner, men snarere i deres tilhængerskare eller parti, »faction« eller »gang« som det ofte hedder. Han har draget den fulde konsekvens af, at den romerske *nobilis* er leder af en utallig skare af *amici* og *clientes*, og følgelig udspilles borgerkrigen eller revolutionen mellem disse dynaster og deres tilhængere. Til tider føres kampen politisk – ofte med bestikkelse, vold og undertiden attentater – til andre tider bryder åben krig ud. Augustus' sejr består i at han – som den sidste af de store dynaster – opsuger alle andres *clientela* i sit, således at hans »parti« til slut omfatter hele det romerske folk. Herefter kan han organisere rigets styre, men med stadig hensyntagen til de mange interesser, der skal tilgodeses, hvilket er en medvirkende årsag til principatets konservative præg.

Syme anvender i udpræget grad den prosopografiske metode og betragter sig her som elev af Münzer. Han kender periodens persongalleri som få og jonglerer behændigt med de forskellige aktører og statister. Bogen er naturligvis forsynet med et fremragende personregister. Ind-

⁹ Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Abteilung, Heft 15, 1937. Fotografisk genoptrykt af Johnson Reprint Corporation 1964.

stillingen til det historiske forløb er præget af forfatterens opfattelse af fascismens fremmarch i hans samtids Europa. Tonen er – for at bruge forfatterens egne ord – »pessimistic and truculent«, og selv opfatter forfatteren sig som en moderne afløser af Sallust, Tacitus og Asinius Pollio, hvis nu tabte historiske værk tillægges en stor betydning for udformningen af den historiografiske tradition. »The Roman Revolution« hører til dette århundredes mest glansfulde historieskrivning, og forfatteren har som professor i Oxford i høj grad dannet skole.

I sin bog »Party Politics in the Age of Caesar« (1948) uddyber *Lily Ross Taylor* det billede af den senromerske republiks politiske milieu, som Syme havde skitseret. Bogen falder i to dele, først en mere systematisk, derpå en applikation af det politiske system på republikkens sidste femten år. I den sidste del anlægges overraskende nok et optimatisk synspunkt, således at hovedinteressen samler sig om den yngre Cato og hans politik. En Ehrenrettung af denne, som siden Mommsen oftest er blevet betragtet med den dybeste *dédain*, var i sig selv en tillokkende opgave, men lykkes ikke ganske i Ross Taylors bog. Hovedinteressen i vor sammenhæng har da også den systematiske del. Heri fastslås, at den romerske nobilis gik til valg *uden* noget program, men som politisk person støttet af sine venner og klienter, herunder også veteraner, der havde gjort krigstjeneste under familiens auspicer. Venskaber såvel som clientela-forhold var nemlig arvelige. Vi besidder her en udmærket kilde i broderen Quintus' brev til Marcus Cicero, da denne som »homo novus« var kandidat til consulatet.¹⁰ Dunkel er ikke mindst de romerske valgmetoder, men Ross Taylor fremhæver, at navnlig ved prætor- og consulvalgene, der normalt fandt sted i juli, spillede de tilrejsende fra den municipale overklasse en væsentlig større rolle end byproletariatet, skønt dette naturligvis talmæssigt var langt overlegent. Nobiliteten var derfor stærkt interesseret i disse tilrejsendes stemmer, som for størstedelen blev afgivet af folk, der havde samme politiske og økonomiske interesser som den romerske overklasse. Ved at beklæde de livsvarige præsteembeder havde adelen desuden uanede muligheder for at obstruere lovforslag, der som regel i årets første måneder fremsattes af tribunerne på *comitia tributa*. På den måde kunne den fåtallige nobilitet i vid udstrækning bevare monopolet på de højere embeder, hvortil valget foregik på *comitia centuriata*, men i det lange løb kunne den ikke beherske besættelsen af de lavere embeder og dermed tilgangen til senatet, der med Sullas udrensning havde fået en udpræget konservativ sammensætning. For en »homo novus« gjaldt det i første række om at skaffe sig velyndere blandt nobiliteten, og det lykkedes især, hvis man optrådte som advokat for retten. Ciceros forbløffende karriere, der giver

¹⁰ På dansk findes en kort introduktion til dette brev, »commentariolum de petitione«, i Carsten Høegs »Introduktion til Cicero«, 1942, s. 101 f.

ham consulatet anno suo – dvs. da han er 43 år – skyldes især hans meget succesrige advokatvirksomhed, der skaffede ham mange amici, men ikke så mange clientes, at han blev i stand til at føre sin egen politik.

For Lily Ross Taylor dækker begreberne *optimates/boni* og *populares*, der er udprægede politiske slagord, kun til en vis grad over en egentlig deling i senatet. Der er ikke tale om nogen egentlig politik, endsig da et program. Snarere drejer det sig om en forskel i politisk metode, nemlig om man regerer via senatet eller via tribunernes lovgivningsinitiativ på *comitia tributa*. I begge tilfælde rekrutteres politikerne i de samme kredse. Der bliver således i virkeligheden kun en lille forskel på de forskellige politikere set med moderne øjne. Deres mål er i første række personlige. Valgagitationen forud for embedsbesættelser sammenlignes ikke uvittigt med de amerikanske nomineringsvalg indenfor det enkelte parti, hvor jo mange for en udenforstående ret uforståelige faktorer kan spille afgørende ind.

Medens Ross Taylor behandlede et udsnit af den eftergracchiske periode, har *H. H. Scullard* i »Roman Politics 220–150 B. C.« (1951) appliceret den prosopografiske metode på en ældre fase af den romerske historie. Hovedkilden er her Livius' beretning, og skønt denne jo ikke er nogen førsterangs kilde, er der dog herigennem bevaret gode oplysninger om embedsbesættelserne i de enkelte år. Hovedsagelig baseret på dette materiale skaber Scullard et fascinerende billede af de enkelte familiers kamp om embederne og den dermed forbundne direkte politiske indflydelse. De enkeltes *amicitiae* og *inimicitiae*, ægteskabs- og adoptionspolitik har stadig til formål at bevare indflydelsen i en ganske lille kreds af senatorfamilier. Herved kommer mange interessante synspunkter frem – blandt andet understreges det stadig, i hvilken grad den ene gruppes politik og hele holdning er medbestemmende til at skabe den rivaliserende gruppes opfattelse. Den berømte modsætning mellem Scipionernes kreds og den ældre Cato er således langt mere et led i Catos kamp for at erhverve censorembedet end en ideologisk kamp mellem philhellenere og gammelromere.¹¹

En meget betydelig indvending kan imidlertid rettes mod Scullards metode og dens resultater. En romersk *nobilis* kan gennemløbe embedskarrieren fra *quaestur* til *consulat* fra han er 30 til han er 43 år gammel. I perioden derefter er hans politiske indflydelse ofte meget vanskelig at efterspore, med mindre han beklæder særlige – ofte militære – poster. Vi besidder jo ikke nogen protokol for senatets forhandlinger. Derved bliver det let sådan, at den enkelte families indflydelse *kun* kan ses, når et medlem besidder et embede, og følgelig ser vi også i Scullards fremstilling, at betydelige slægter som *Cornelii*, *Fulvii*, *Flacci*, *Claudii*

¹¹ For denne opfattelse af den ældre Cato se D. Kienast: *Cato der Zensor*, 1954.

osv. dukker op som dominerende med knap 30 års mellemrum, nemlig når de kan stille kandidater til de eftertragtede embeder og få dem valgt. I den forbindelse må man erindre, at romerske senatorslægter ikke er børnerige. Man har indtryk af, at den enkelte familie næppe har mulighed for at sikre mere end et eller to consulater inden for samme generation, og familiens prestige tåler ikke, at der er en stor mængde sønner, der ikke bliver consularer. Imidlertid er det givet, at talrige exconsuler har spillet en betydelig rolle, som ikke lader sig aflæse af embedsbesættelserne, og som vi følgelig ikke har nogen overlevering om.¹² Også i samtiden kan de have været kendt kun i en inderkreds. Ikke mindst i de politiske processer mod fremstående politikere kan de ældre have haft stor indflydelse, men ikke altid i forreste række. Ofte er yngre kræfter anvendt som anklagere og forsvarere, og dermed kan det egentlige politiske sigte med en sådan proces være tilsløret for os.

Processerne spiller en stor rolle i Scullards fremstilling, men her svigter vor historiografiske overlevering ofte. Det berømteste eksempel er processerne mod Scipionerne, hvor det er lykkedes for Livius at sammenblande forskellige traditioner på en sådan måde, at hans fremstilling er ret uforståelig.

Ikke mindst når man som Scullard bygger sin prosopografiske forskning på kilder, der er langt senere end den periode, der skildres, må man stille det spørgsmål, om vor viden overhovedet er tilstrækkelig. Mange af de personer, der så behændigt opereres med, er for os kun navne, og ofte er kun familienavnet årsagen til, at den pågældende placeres så centralt i en politisk situation. Scullards bog vil altid stå som et interessant eksperiment, men i mange detaljer er metoden dog presset på en sådan måde, at resultatet må stå ganske for forfatterens egen regning.

Clientelabegrebet bliver voldsomt udvidet af *E. Badian* i hans »Foreign Clientela« (1958). Denne bog er en studie i romersk udenrigspolitik fra 264–70 f. Kr., men tillige forsynet med en oversigt over den tidligere udvikling. Badian slutter sig fuldt og helt til forgængernes opfattelse af clientelas betydning for romersk politik og har sat sig den opgave at undersøge de ikke romerske borgeres tilhørsforhold – i første halvdel af bogen til den romerske stat, i anden halvdel til de enkelte nobiles. Roms store ekspansion medførte som bekendt, at der sluttedes en række bilaterale traktater med talrige stater i og uden for Italien, store landområder

¹² I sin artikel »Caepio and Norbanus, Notes on the Decade 100–90 B.C.«, *Historia* 1957, søger Badian at redegøre for Marius' indflydelse efter hans consulater. Ofte finder man det fastslået som en uigendrivelig kendsgerning, at Marius kom ganske til kort i den romerske indenrigspolitik, men Badian søger at vise, at han i virkeligheden er bagmand for en række meget vanskeligt gennemskuelige processer i disse år. Artiklen er et skoleeksempel på, hvorledes den prosopografiske forskning arbejder.

blev gjort til romerske forvaltningsområder, og flere suveræne fyrster opnåede status af »amici«. Dette oprindeligt ligestillede forhold ændredes på grund af den romerske ekspansion således, at Rom i virkeligheden antog patronens rolle, mens den allierede – socius eller amicus – blev client. For Badian er det evident, at den romerske udenrigspolitik kan fortolkes ud fra det privatretlige forhold mellem patronus og cliens. Endvidere sluttedes en række private forbindelser mellem romerske nobiles og den befolkning, som de styrede som statholdere på det romerske senats og folks vegne. Badian søger at påvise, hvorledes dette ikke-romerske clientela udnyttedes også i romersk indenrigspolitik. Inderkredsen omkring Graccherne henvendte sig til de italiske socii og sprængtes derved. Scipio Aemilianus kunne mobilisere talrige frivillige både i Italien og i Spanien til sin hær, og senere politikere som den unge Crassus og Pompejus begyndte deres politiske løbebaner som generaler for hære, der var hvervede blandt deres clienter. Når Badian slutter med år 70, Pompejus' første konsulat, er det ikke fordi han mener, at udviklingen her har nået sit endepunkt, men snarere fordi den her virkelig tager sin begyndelse. Der annonceres derfor også et andet bind, der skal følge udviklingen frem til republikkens slutning ud fra samme synsvinkel.

Badians synspunkter sprænger i virkeligheden forskellen mellem udenrigspolitik og indenrigspolitik bort. Man kan med flere af recensenterne spørge, hvorfor han kalder sin bog *Foreign Clientela*. Al romersk politik bliver efter hans opfattelse at fortolke under synsvinkelen patronus-clienti, og det er et spørgsmål, om han derved ikke har forenklet sin vurdering af romersk politik så meget, at en række politiske situationer slet ikke rigtig lader sig begribe. Badian må således betragte hele opgøret med Numiderkongen Jugurtha som »the exception that proves the rule«. Det er imidlertid denne krig, der giver Gajus Marius den militære baggrund for den senere dominerende stilling, og det er denne krig, der giver starten til det fjendtlige forhold mellem Marius og Sulla, som senere fører til den første store serie af borgerkrige. Hvis dette skal betragtes som en »undtagelse«, så man gerne thesen appliceret på den sene republiks historie, hvor kilderne flyder rigeligere, og vor mulighed for at bedømme politiske hensigter og metoder er langt større. Dette udelukker dog ikke, at Badians bog er et fremragende stykke historieforskning – ikke mindst bør fremhæves hans udredning af det vanskelige spil om forbundsfællernes borgerret fra ca. 125 til forbundsfællekrigens afslutning. Her er vor opfattelse virkelig blevet beriget med frugtbare synspunkter, som også har vundet almindelig tilslutning.

Det helt personlige forhold mellem borgerne, som hele det her nævnte udvalg af den moderne forskning anser for så betydningsfuldt, har fået en markant skildring i en artikel af *Erik Wistrand* »Caesar och det

samtidda romerska samhället«. ¹³ Hele det romerske adfærdsmønster består af en udveksling af beneficia. Ydelsen af et beneficium kræver en genydelse »officium«, der jo også ligefrem betyder »pligt«. At være *ingratus*, dvs. ikke at opfylde sine officia, er således kardinalsyndens for en romer. Caesars storladne clementia overfor sine overvundne modstandere var en måde at binde disse på. Derfor stod han moralsk set meget stærkt, og samvittighedskonflikten for tyranmorderne var meget stor. Propagandaen mod Caesars mordere havde således meget gode kort på hånden. Kampen mellem de små *factiones* af *nobiles* kunne således også udvikle sig til en kamp om at få lejlighed til at udøve beneficia, f. eks. at skænke romersk borgerret til hele byer og landsdele. I sin yderste konsekvens er borgerkrigenes partikampe herved totalt opløst i fejder mellem indbyrdes rivaliserende grupper af *nobiles* med deres tilhængerskarer, der er bundet til dem af et næsten ubrydeligt moralsk krav. Her er ikke længere tale om politik, men kun om personer, der til gengæld har pligt til stadig at sørge for deres clients vel. Denne bestandige overbydning i forhold til modstandernes ydelser sprænger den romerske republik.

Det ubehagelige ved denne udlægning er, at den hviler på en bestemt fortolkning af kilderne, ikke på kilderne selv. Vi kan ganske vist hos Sallust læse en dom som denne: »... pauci potentes, quorum in gratiam plerique concesserant, sub honesto patrum aut plebis nomine dominationes affectabant« ¹⁴ – men det vil altid kunne diskuteres, om en sådan ytring skal tages for sin pålydende værdi eller den må stå for forfatterens egen regning. Tilhængerne af *factionsteorien* har da også været interesserede i begrebsanalyser og tekstfortolkning, der kan støtte deres opfattelse. Nævnes skal her blot den måske vel fortænkte afhandling af *Friedrich Lossmann* »Cicero und Caesar im Jahre 54. Studien zur Theorie und Praxis der Römischen Freundschaft« (1962), ¹⁵ og *J. Hellegouarc'h* »Le vocabulaire latin des relations et des partis politiques sous la république« (1963). Utvivlsomt vil det være nødvendigt med en meget gennemgribende analyse af de enkelte forfatteres politiske terminologi, før en sikrere underbygning af *factionsteorien* kan nås.

Kritikere af *factionsteorien* har det ikke skortet på. Det ses alene af antallet af dybtgående recensioner, de pågældende værker har været genstand for. Der er ganske vist næppe nogen, der i dag vil se bort fra *clientela-teorien* som noget ganske fundamentalt for romersk politik og den sejhed, hvormed oligarkiet kunne bevare sin magt. Ej heller vil vel nogen benægte, at ord som *amicitia*, *beneficium* osv. kan have en udpræget politisk nuance. Spørgsmålet er blot, om man kan tillægge

¹³ I hans »Politik och Litteratur i Antikens Rom«, 1962.

¹⁴ *Historiae* I, 12.

¹⁵ *Hermes*, Einzelschriften, Heft 17, 1962.

ganske små grupper indbyrdes rivalisering den betydning, som mange – med Ronald Syme i spidsen – har villet. Her skal kun nævnes den – mig bekendt – sidste, der gør alvorlig indsigelse herimod, nemlig *Christian Meier* »Respublica Amissa. Eine Studie zu Verfassung und Geschichte der späten Römischen Republik« (1966). På grundlag af kilderne og med anvendelse af den prosopografiske metode kan Meier vise, at den romerske adelsklan *ikke* er en fast og ubrydelig politisk enhed. I en række situationer – som modstanderne naturligvis vil være tilbøjelige til at betragte som undtagelserne – kan man se selv nære slægtninge bekæmpe hinanden, ikke mindst i den endelige strid mellem Pompejus og Caesar. Man kan heller ikke påvise nogen *udbredt* anvendelse af valgforbund og karteller. De af factionsteoriens tilhængere anførte eksempler betragter Meier som undtagelser. Meier er fortsætter af den tyske Gelzer-skole, hvis fornemste repræsentant måske var *Hermann Strassburger*, der blandt andet skrev artiklen »optimates« i Pauly-Wissowas Realencyclopädie (1939). For denne – og Meier, som har skrevet artiklen »populares« sammesteds¹⁶ – er populares ikke grupper af politikere, men enkeltpersoner, der for at opnå øjeblikkelig politisk fordel »slår ind på den populære vej«, dvs. forelægger lovforslag uden om senatet via det tribuniciske lovgivningsinitiativ på comitia tributa. Det forbløffende ved romersk politik er således, at der ingen partidannelse er, kun ganske løse grupperinger omkring personer uden program. For Meier bliver der knap nok tale om nogen egentlig politik længere i den politiske kamp. Republikkens fald skyldes efter hans opfattelse ikke dynasternes indbyrdes kampe med deres clienthære, men den disintegration af staten, der fandt sted, fordi der i den romerske adelsrepublik ikke var plads for en behandling af de påtrængende politiske problemer. I virkeligheden var der – på politisk plan – intet alternativ til det adelige regime. Nobiles var professionelle, født til deres herskerstilling, og uden for selve senatorstanden fandtes politisk interesse kun for så vidt som egne interesser berørtes. Dette kan især iagttages hos ridderstanden, der – under andre forhold – havde kunnet give det politiske liv den fornyelse, som tiltrængtes.

Af ovenstående eksempler på indlæg i en stadig standende debat fremgår det atter, i hvilken grad samspillet mellem historieforskningen og historikeren og dennes egen samtids problemer præger forskningsresultaterne. Dette er ikke ensbetydende med, at historien og dens resultater er ganske relativiseret. Ikke mindst forsøgene på at fortolke det politiske milieu, i hvilket den romerske republik kom til kort og afløstes af et kejserdømme, har på afgørende måde forøget vor reale viden. Også en Meier antager clientela som noget ganske konstituerende

¹⁶ Supplementband X, 1965, s. 549 ff.

for det romerske samfund, og det er ikke længere muligt at læse kilderne som før. Problemløse sætninger, der ikke tillagdes betydning af tidligere forskere, fremstår pludselig i en ny sammenhæng, og ganske banalt kan det konstateres, at vi i dag ved mere om periodens politiske former. Samtidigt kan det ikke nægtes, at historien som sådan er blevet en anden end i positivismens dage. Det ses alene deraf, at ovenstående synspunkt næppe kunne være anlagt på Mommsens tid.

DET SENROMERSKE SAMFUND

AF

TORBEN DAMSHOLT

DET FOREKOMMER maaske lovlig systematisk, men er dog næppe ganske overflødig, indledningsvis at gøre opmærksom paa, at interessen for og udforskningen af senantikken kan være bestemt af tre forskellige udgangspunkter, og at dette forhold har vidtrækkende følger ikke blot for den samlede vurdering, men i høj grad ogsaa for opfattelsen af de enkelte forhold, placeringen af begivenheder og tolkningen af kildesteder.

For det første har historikere, filosoffer og mange andre interesseret sig for perioden under synsvinklen: det romerske riges – eller med en ofte ganske let vægtforskydning: den antikke kulturs – forfald og undergang. Det er ikke for meget sagt, at dette har været et af de største temaer i europæisk historieskrivning, hvis egen historie det kan være særdeles tankevækkende at følge, saaledes som det bl. a. er muligt i *Santo Mazzarinos* bog »La fine del Mondo Antico«,¹ hvor problemets diskussion følges fra Polyb til Piganiol med det attende aarhundredes oplysningsmænd Montesquieu og Gibbon som begrebsudviklingens vendepunkt.

Edward Gibbons monumentale »History of the Decline and Fall of the Roman Empire« (1776–88) kan ogsaa passende staa som denne traditions moderne udgangspunkt. Den læses vistnok stadig ogsaa for den historiske fremstillings skyld og er nylig udsendt paa dansk, desværre dog i forkortet udgave;² ganske vist er de forskellige partiers oplysende værdi ikke lige stor, men det drejer sig dog om et hovedværk i hele det attende aarhundredes litteratur, der har krav paa at læses og vurderes som saa-

¹ S. Mazzarino: *La fine del Mondo Antico*, Milano 1959, 212 s.; tysk udg. München 1961; engelsk udg. London 1966.

² Ed. Gibbon: *Det romerske riges forfald og undergang I–IV*, efter D. M. Low's udgave . . . paa dansk ved H. C. Huus, K. Hannestad og Birgit Busch, København 1963, ialt 1044 s.